

Ion Giurgea

ETIMOLOGIA ADJECTIVULUI *MARE*. O RECONSIDERARE NECESARĂ

Cum este și normal dat fiind statutul său în limbă, de termen nemarcat pentru un concept fundamental, adjectivul *mare* a fost discutat din punct de vedere etimologic în numeroase lucrări, astfel încât tot câmpul de posibilități pare să fi fost acoperit. Este necesar totuși să redeschidem acest dosar, nu fiindcă am fi găsit o soluție nouă, ci întrucât soluția cea mai potrivită, deși a fost descoperită încă de Cihac (1870) și a primit un sprijin hotărâtor acum mai bine de o sută de ani, prin observațiile comparative ale lui Bartoli (1906), nu și-a găsit loc în lucrările de istorie a limbii și în dicționare (doar LM și, apoi, Giuglea, *Dacoromania*, II, 827, o mai admit), fiind abandonată în favoarea unor explicații mai puțin verosimile.

Etimonul propus de Cihac, pentru care doresc să aduc argumente în acest articol, este lat. *maior*, *maiōrem*. Dintre etimoanele latinești propuse, acesta este singurul potrivit din punct de vedere semantic (celelalte fiind *mās*, *mārem* „mascul” și *mare* „mare (subst.) – întindere de apă”). Singurele probleme pe care le pune sunt de ordin formal, dar, cum voi arăta, dificultățile ridicate nu sunt insurmontabile. Motivul pentru care *maior*, *maiorem* nu a fost luat în considerare de autori precum Pușcariu și Densusianu este faptul că rezultatul așteptat al lui *-j-* intervocalic, înainte de o vocală posterioară accentuată, este *-ġ-/j-* (forma din limba literară de astăzi ar fi trebuit să fie **mājoare*, cf. ar. *aġun* < **eiūnus*/**aiūnus* = *ieiūnus*, *ajuna* < **eiūnāre*/**aiūnāre* = *ieiūnāre*; cf. și it. *maggiore* < *maiōrem*, *maggio* < *maior*). Într-adevăr, *j* pronunțat forte, devenind o spirantă (*y*), a evoluat ca grupurile *dy* și *gy* (v. Meyer-Lübke, GrRS, I, §510, Philippide, OR, II, §256, Leumann, 1926, §139), întărindu-se într-o africată. Ar trebui deci să presupunem că *-j-* din *maior*, *maiorem* și-a pierdut geminarea¹, ajungând în cele din urmă să fie sincopat. Acum, oricare ar fi explicația acestui fenomen (la care ne vom întoarce mai târziu), el nu mai este o simplă presupunere nefondată din momentul în care avem în vedere dalm. *maur(o)* „mare”, pentru care singurul etimon propus este lat. *maior*, *maiōrem*: cum arată Bartoli (1906: I, §155), *maur(o)* presupune o evoluție *-aio-* > *-ao-*, așadar aceeași dispariție a lui *-j-* intervocalic. Grupul *-au-* poate proveni și din lat. *au* sau *o* (< lat. *ō* și *u*), însă nu din *a* (care a dat *uo/u* în silabă tonică deschisă și *ua* în silabă tonică închisă). Astfel, Bartoli conchide că secvența *-ao-* s-a disimilat în dalmată la *au* și s-a asimilat în română la *a*. Pentru dalmată, și o contragere a lui *aō* în *ō* ar fi dat același rezultat *au*.

¹ *-j-* intervocalic latin se pronunța geminat, fiind provenit din grupuri consonantice (de pildă *maiōr-* < **magyōs-*, pe radicalul *mag-* din *magnus*, *aiō* < **agyō*), v. Leumann (1926: §137–§138). Vechiul *-j-* intervocalic indo-european a căzut în latină (cf. *eo* < **eyō*, *monet* < **moneyet*, N.pl. decl. III *-ēs* < **eyes*, ind. prez. conj. I *-ō* < **-āyō*, *-ās* < **-āyes(i)* etc.).

Pentru română, simplificarea lui *-yy-* este atestată pentru grupul *-gy-* precedat de vocală tonică: evoluția la $\emptyset$ (urmată de transformarea hiatului în diftong ascendent) o avem în *corrigia* > *curea*; evoluția la *-j-* apare în *plai*, probabil un împrumut de dată latină din gr. *πλάγιος* „oblic, (s.n. *πλάγιον*, pl. *πλάγια*) parte laterală, flanc” (v. CDDE 1400, REW 6564, CDER)² – de remarcat în acest caz aceeași evoluție în dalm.: *plui*; cazuri în care *-j-* intervocalic pare să se fi păstrat sunt *baier(ă)* < *baiula*, *baiulus* (v. CDDE 127, REW 886, DELR)³, *caier* < **cāiulus* (Densusianu, *Grai și suflet* 7, 1937, 275; cf. DELR); *mai* „luna mai” (lat. *maius*) nu este un exemplu sigur, deoarece cuvântul poate proveni și din v.sl. *maj*.⁴

Este de remarcat că în aceste cuvinte *-j-* apare după accent. Dar și pentru *maioare*, etimonul care ne interesează, se poate admite acest context: forma de nominativ singular *maior* a fost într-adevăr păstrată în diferite limbi romanice (v. REW 5247: tosc. *maggio*, rom. *maggyu* păstrate în toponime, log. *mere* „domn (Herr)”, v.fr. *maire* „mai mare”, de unde fr. *maire*, mozarab *mair* ca titlu; urme ale flexiunii imparisilabice se păstrează în v.fr. *maire*, *maour*, v.occ. *maire*, *maor*). Este posibil ca, sub influența nominativului *maior*, accentul în *maioare* să se fi retras pe silaba inițială (**māiore*), ceea ce ar explica mai ușor și contragerea ulterioară în *-a-*. Se poate presupune și că absența africatizării lui *-j-* intervocalic este posibilă și înainte de accent, cf. *aiepta* < *ēiectāre* (PEW 42, DA, DELR); de altfel, contraexemplul *ajuna* a primit o altă explicație la Philippide (OR II, 206, §256): o formă cu hapologie **iun-* > **ġun-* (susținută de o serie de forme romanice) + prefixul *a-*.

Pentru a ajunge la formele română și dalmată, mai trebuie să presupunem căderea lui *j* intervocalic în *maiore*, urmată de o contragere ce a păstrat elementul labial în dalmată (fie **maor(e)* > *maur* fie **mōr(e)* > *maur*), dar vocala deschisă în română (**maore* > *mare*). Căderea lui *-j-* este aspectul cel mai dificil al acestei ipoteze. Pare a fi un accident explicabil prin marea frecvență a cuvântului, care a putut favoriza reducerea corpului fonetic. Greu de admis dacă am fi avut în vedere doar forma românească, această evoluție nu mai este neverosimilă din momentul în care îi vedem rezultatul și în limba romanică cea mai apropiată, din punct de vedere geografic, de română, și anume dalmata⁵.

² Philippide (OR II, 729-730, §328) consideră că absența africatizării în acest cuvânt, în română și albaneză, se explică prin faptul că el a pătruns mai târziu, dintr-o formă grecească deja cu spiranta *-y-* pt. v.gr. *-γι-*; dar, cum un împrumut de dată latină (cu aceeași evoluție a lui *-gi-* ca și *-gġ-* latinesc) trebuie oricum presupus pentru formele din domeniul italomonic, iberoromanic și galoromanic (it. *piaggia*, fr. *plage*, cat. *platya*, occ. *playa*, bellunez *piai*), este greu de admis că tocmai în latina din Peninsula Balcanică, aflată în contact permanent cu greaca, cuvântul nu a pătruns decât mult mai târziu.

³ Philippide (OR II, 206, §256) consideră că verbul *baiulăre* ar fi dezvoltat întâi o formă **baiilăre*, iar pronunția forte a lui *-j-* s-ar fi pierdut înainte de *i*, rămânând doar un *-j-* în diftong descendent, de unde ar fi rezultat o formă cu hiat *bailăre*; însă CDDE (127) citează în sprijinul unei mai vechi forme **baiur* în română forma din Sălaj *baior* și împrumutul ucr. *bajur*.

⁴ De asemenea, pentru evoluția *pluia* > *plăie*, Philippide (OR II, 207, §256) a dat o altă soluție decât intermediarul **plōia* presupus de PEW 1304, CDDE 1415.

⁵ În dalmată, *maur* e atestat, în toponime, încă din sec. XV: *Remaur* (cu forma latinizată *Rivus Maior*), *Lizza maura*, *Maura Cal* (Bartoli 1906: I, §155).

Mai există și alte cazuri în care româna și dalmata împărtășesc o evoluție lexicală specifică, ceea ce întărește ideea că rom. *mare* nu poate fi separat de dalm. *maur*: *basalka* (< *basilica*) „biserică”, *tuota* (< *tata*) „tată”, *vetrun* (< *ueteranus*) „bătrân”, *nosko* „ceva” (< *non so que*, cf. rom. *niște* < *nescio quid*), *sanglo* (< *singulus*) „singur”, înlocuindu-l pe *solus*, *scutro* (< *excutere*) „scoate” (în alte limbi romanice păstrat cu alte sensuri, v. REW 2998), *kaiptare* (imperativ și *kauta*, *kauptote*) „a privi” < *cautare*, cf. *căuta* – v. Densusianu, HLR I 233 (§204), Bartoli (1906), I § 155 și II § 402 (care citează și câteva particularități fonetice și morfologice comune celor două limbi).

Din punct de vedere semantic, folosirea lui *maior* cu sensul „mare” nu este greu de explicat. Trebuie în primul rând observat că limbile romanice, formând comparativul analitic, nu au păstrat decât forme *supletive* de comparativ din latină (*melior*, *peior*, *maior*, *minor*)⁶, ceea ce se datorează tocmai faptului că erau neanalizabile, sensul comparativ aparținând radicalului (situație întâlnită și în rom. actuală la adjective ca *superior*, *inferior*)⁷. Asemenea forme se puteau folosi pentru a se referi la ceva care se distinge prin proprietatea respectivă de alt obiect (sau alte obiecte) de același tip, dintr-o serie restrânsă: astfel, *uia* (sau *callis*) *maior* putea desemna pe cel mai mare dintre două drumuri, *lacus maior* pe cel mai mare dintre două lacuri, *campus maior* pe cel mai mare dintre două câmpuri. În toate aceste cazuri *maior* s-ar reda cel mai bine în română prin *cel mare*. Asemenea folosiri sunt atestate încă din latina clasică: *maior Graecia* în loc de *magna Graecia*, *maior filius tuos* (Terențiu, *Adelphoe*, 462) „fiul tău cel mare” (adică „mai mare decât ceilalți fii”), *morbis maior* „epilepsie” („boala cea mare”, adică mai gravă decât celelalte), *maior erus* „stăpânul cel bătrân, cel mai mare în vârstă” (comparativ cu fiul său, *minor erus*). În toate aceste cazuri, specificarea termenului de comparație nu era necesară deoarece acesta era cunoscut, referentul fiind selectat dintr-o serie de referenți cunoscuți. Astfel, *maior* a putut căpăta o folosire absolută, iar după extinderea exprimării analitice a comparativului, nu a mai fost simțit ca un comparativ. De la această folosire determinativă („cel mare”), s-a putut ușor generaliza pentru a desemna proprietatea în genere, înlocuindu-le pe *magnus* sau *grandis*. De altfel, cum arată Bartoli, o evoluție de acest tip este atestată și pentru antonimul *minor*, care în sardă a ajuns să însemne „mic” (*minori*).

Celelalte etimoane latinești propuse pentru *mare* implică evoluții semantice cu totul neplauzibile:

(i) *mas*, *maris* „mascul”, propus, cu rezerve, de Diez, Gr. II, 61, a fost admis de Pușcariu (PEW 1027), Candrea, Densusianu (CDDE 1048) și Tiktin (TDRG, II,

⁶ În plus, *senior*, *iunior* și *potior* se mai păstrează cu sensuri speciale. *Iunior* este neregulat în raport cu pozitivul *iuuenis*, iar *senior* s-a separat de pozitivul *senis*, *senem* etc. care a dispărut; *potior* se separase devreme de pozitivul *potis*, restrâns încă de timpuriu la expresia *potis/pote esse* și dispărut ca element de sine stătător.

⁷ Din punctul de vedere al unei analize sincronice, *maior* trebuie considerat supletiv față de *magnus*, deși e construit pe același radical indo-european *meǵ-*.

cu rezerve), de unde a pătruns în majoritatea lucrărilor lexicografice și de istorie a limbii (CADE („probabil”), CDER 5091, ILR II 302, DLRM, DDA, DLR („probabil”), DEX), în pofida diferenței de sens și de categorie gramaticală. Pentru evoluția semantică s-au dat mai multe explicații: PEW și CDDE consideră că s-a plecat de la faptul că, la multe animale, masculul este mai mare decât femela; însă este greu de admis că mărimea este atât de însemnată între trăsăturile care diferențiază masculul de femelă încât termenul pentru „mascul” să ajungă să fie folosit ca termen nemarcat pentru „mare”; de altfel, nu se citează un caz asemănător de evoluție de la „(animal) mascul” la calitatea „mare”; termenii pentru „mascul” tind să specializeze pentru a desemna masculul unui anumit animal (v. Buck 1949), de ex. lat. *uerrēs* „vier” (cf. sanscr. *vṛṣan-*, gr. *ἄρσην*, avest. *aršan-* „mascul”), leton *vērsis* „bou” (din același radical), rom. *mascur* „porc (castrat)” (< *masculus*, cf. ar. *mascur* „mascul”), dial. din Trento și Vicenza *masčo* „vier”, log. *mašu* „berbec”, fr. dial. *marle*, *māl*, *māl*, *maîle*, *mahlo* „porc; vier”, fr. dial. *mascle*, *mātš*, *mahyo*, *maky*, *malo* „taur”, *máscle* „berbec”, *mal* „gâscan”, *marle* „motan” (toate din lat. *masculus*, v. REW 5392, FEW s.v. *masculus*). De aceea, s-au căutat alte explicații: CDDE 1048 afirmă că „ideea de mărime a fost asociată cu aceea de virilitate”, iar TDRG aduce în discuție sensurile „tapfer, rührig” ale lui *bärbat*⁸, dar este de observat că *mas* se referă predominant la animale, și doar cu acest sens s-a păstrat derivatul său *masculus* în limbile romanice; sunt, ce-i drept, atestate în latină și folosiri metaforice cu sensul „curajos, viguros”, dar de aici până la sensul „de mari dimensiuni” este încă o distanță de parcurs. Ciorănescu (CDER 5091) propune ca verigă intermediară între „mascul” și „mare” sensul „adult”; dar nici evoluția „(animal) mascul” > „adult” nici anterioritatea sensului „adult” față de cel „de mari dimensiuni” nu sunt credibile. CDDE sugerează influența alb. *madh* „mare”, iar TDRG, fie pe cea a alb. *madh*, fie pe aceea a lui *magnus*. Desigur, cum *magnus* este chiar termenul înlocuit de *mare*, este improbabil să fi jucat un rol în schimbarea de sens; iar un termen de substrat corespunzător alb. *madh*, care ar fi trebuit probabil să sune *madz-* sau *mağ-* (v. infra), nu este atât de asemănător cu *mas*, *maris* încât să determine schimbarea sensului acestuia; cum aceeași silabă *ma-* se găsește și în *magnus*, ar fi fost cel mult de așteptat ca termenul de substrat să susțină supraviețuirea lui *magnus*. Pe lângă dificultatea de sens, un alt argument împotriva etimonului *mas*, *maris* este faptul că acest termen s-a păstrat în limbile romanice doar sub forma diminutivală *masculus* (v. REW 5392; o intrare *mas* lipsește din REW) și, mai mult, româna însăși îl păstrează pe *masculus* în forma *mascur* „porc (castrat); (ar.) mascul”. Se poate de aici deduce că încă din latina vulgară *masculus* îl înlocuise pe *mas* (cum s-a întâmplat și cu alte cuvinte, cf. *auris* – *auricula*, *genu* – *geniculum*). Spre deosebire de *mas*, etimonul propus de noi, *maior*, este bine păstrat în limbile romanice – REW 5247 citează it. *maggiore*,

⁸ Idee acceptată de P. Boerescu, LR 2/2010, 188, care adaugă și o posibilă influență a lui *maiores* „cei mari (oamenii în vârstă, în toată firea)”.

surselv. *mid'ur*, v.fr. *maire*, *maour*, occ. *maire*, *maor*, sp. *mayor*, cat. *major*, ptg. *maor*, *mór*, mozarab *mair*, campid. *mori*. Dacă adăugăm la acestea dalm. *maur* și rom. *mare*, putem conchide că avem de-a face cu un termen panromanice.

(ii) *mare* (întindere de apă), propus de Spitzer în *Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien* (I: 294), a fost apărut de Bonfante (1957) și acceptat de Rosetti (ILR: 179). S-a presupus o folosire metaforică a termenului geografic *mare* pentru a desemna o cantitate mare; Bonfante (1957) aduce exemple de folosiri metaforice ale expresiei *o mare de*, din diferite limbi, și arată că în diferite dialecte italiene atât această expresie, cât și expresii asemănătoare bazate pe substantive (*mondo* „lume”, *massa* „masă”, *troppo* dintr-un termen francic cu sensul „turmă”) s-au putut gramaticaliza ca termeni cantitativi (ex. abruzzez *nə marə* = *troppo*, è *nna mara* = è *molto*, AIS harta 1249, p. 701 – San Donato, în Campania – *nə mwärə də fruttə* „multi fructi”⁹, corsican *mor di vrutta* „multi fructi” etc.) pentru ca apoi să ajungă să se acorde ca adjectivele (*massi wolti* „multe volte”, Grado *mundi vrutti* „multi fructi”; posibil chiar *mare* în corsicanul *mori wolti* alături de *mor di wolti* „multe volte”, *mori rropa* „multa merce”; it. literară *troppi*, -e „prea mulți, prea multe”). Dar, trecând peste faptul că gramaticalizarea termenului geografic *mare* pentru a desemna o cantitate mare este totuși destul de rară, cuvântul românesc *mare* nu este limitat la sensul cantitativ, cum sunt toate formele citate de Bonfante; în cazurile citate de Bonfante întâlnim întotdeauna și forme cu termen de cantitate folosit substantival, urmat de *de* (inclusiv pentru *troppo*, franceza are *trop de*), iar formele cu acord au întotdeauna termenul de cantitate în poziție prenominală, păstrând poziția pe care o avusese substantivul din care provine. Nimic din acestea nu se regăsește la rom. *mare*, pentru care nu se cunosc expresii fixate de forma *o mare de*, iar poziția, ca și sensul, sunt pretutindeni (dialecte, graiuri, limba veche) cele ale adjectivelor calificative. De altfel, pentru vechimea formei *mare* cu acest sens vorbește și posibila ei atestare în numele uneia dintre fortificațiile romane dunărene din timpul lui Iustinian menționate de Procopiu din Caesarea în *De aedificiis* (*Περὶ κτισμάτων*), observată de Philippide, OR I, 432 (§92) – *Μαρεβοῦργος*, într-o listă de denumiri din care marea majoritate sunt transparent latine (unele cu aspect romanice evident, de ex. *Σκεπτεκάσας* „septem casae”, *Ζάνες* „Diana”, *Βουργουάλτου* „burgus altus”, *Καστελλόνοβο* „castellum nouum”).

(iii) O etimologie latină și mai puțin plauzibilă a fost propusă de Meyer-Lübke (REW 8543): o contaminare între *talīs* (> *tare*) și *magnus*.

S-au propus și etimoane de substrat:

(i) O formă corespunzătoare alb. *madh* „mare”: Philippide, OR II 720 (§328) îl include pe *mare* între termenii cu origine nelatină, obscură, comparabili cu termeni albanezi, afirmând că asemănarea dintre *mare* și alb. *madh* (cuvânt „băștinaș”)

⁹ Pentru poziție și forma precisă, am folosit AIS, versiunea electronică (<http://www3.pd.istc.cnr.it/navigais-web/index.htm?point=701>).

„se poate întâmpla să fie bazată pe o înrudire originară”. Ipoteza a fost admisă de Pușcariu, care, schimbându-și opinia din PEW, îl include pe *mare* între termenii de substrat și citează *mare* pentru corespondența rom. *-r-* : alb. *-dh-* (DR VIII, 121, și LR I, 178), și de Brâncuș (VA: 92-93). Problema acestei etimologii este de ordin fonetic, căci nu se cunosc alte cazuri de corespondență $r = dh$. Alb. *dh* provine în general din palatala indo-eur. *ǵ* (inclusiv în cazul lui *madh*, care provine din rădăcina indo-eur. **meǵ-* „mare”), iar în unele cazuri din *d* (în poziție intervocalică și după *-r-* potrivit lui Orël 2000, 65, v. *gardh* „gard” – got. *gards*, lit. *gardas*, v.sl. *gradŭ*; cf. totuși *dhjetë* „zece”, indo-eur. **deǵm*). În primul caz, înainte de stadiul de spirantă interdentală a existat un stadiu africată; termenii corespunzători din română trimit la acest stadiu, având *dz/z*: *barză*, dial. *bardză*, arom. *bardzu* „alb” – alb. *bardh* „alb”, *mazăre* (ar., dacorom. vechi și dial. *madzăre*) – alb. *modhullë*, *viezure* (vechi și dial. *viedzure*) – alb. *vjedhull*, *zară* (vechi și dial. *dzară*) – alb. *dhallë* (v. Pușcariu, DR VIII, 121, Rosetti, ILR, 242-243, Brâncuș, VA, 11). În câteva cuvinte, lui *dh* îi corespunde rom. *d* (*gard* – *gardh*, *urdă* – *urdhë*, *zgardă* – *shkardhë*), probabil reprezentând cazuri în care alb. *dh* provine din *d* (cf. corespondentele lui *gardh* citate mai sus). Pentru rom. *-r-*, Çabej (*Revue internationale des études balkaniques*, 1936, 180) a adus în discuție forma alb. dial. *malle* „mare” (fem.), dar, cum arată Brâncuș (VA 93), trecerea *-dh-* > *-ll-* este un fenomen dialectal târziu în albaneză, care nu poate fi anterior rotacizării lui *l* intervocalic în română. Brâncuș (loc. cit.) propune o formă de substrat **maz-* în care, dată fiind absența lui *-z-* din latină, acest sunet a fost substituit cu *-r-* (pentru asemănarea dintre cele două sunete, Brâncuș citează rotacismul lui *-s-* intervocalic din latină, precedat de sonorizarea lui *-s-*). Problema este că nu avem alte cazuri de corespondență alb. *dh* (sau *z*): rom. *r*, ceea ce sugerează că la data împrumuturilor de substrat, rezultatul indo-eur. *ǵ* se pronunța încă africată.

(ii) Un continuator tragic al indo-eur. **mōr-/mēr-* a fost propus de Decev, Charakt. 77 și susținut de Reichenkron, Dak., 142, Russu, Etn. 344–345, Ivănescu, ILR, 260, Mihăilă, CSCA, 49¹⁰. Spre deosebire de **meǵ-*, de la care provin și lat. *magnus*, *maior* și alb. *madh*, radicalul **mōr-/mēr-* nu este larg răspândit în limbile indo-europene. Cu sensul „mare” apare în limbile celtice – v.irl. *már*, *mór*, cymr. *mawr*, v. corn. *maur*, bret. *meur*; în limbile germanice se găsește sensul „ilustru, strălucit” – v. germ. de sus și v. sax. *mâri*, și elementul de formare a antropimelor *-mâr* (preluat probabil și în sl. *-měřŭ*), de unde verbul got. *merjan*, v. sax., v.germ. de sus *mârian*, v.nord. *mæran* „a anunța, a proclama”; se mai compară și v.gr. *-μωρος* în *ἐγγχεσίμωρος*, interpretat ca „vestit, ilustru prin lancea sa” (v. WP II 238, Pokorny, IETW, 704); acest termen e analizat ca derivat în *-ro-* pe un radical **mē-/mō-/mǽ-* care apare în formele de comparativ însemnând „mai mare, mai mult” din limbile celtice și germanice, și posibil și în osco-umbriană.

¹⁰ Acesta din urmă, deși menționează pe primă poziție i.e. *mē-ro-*, *mō-ro-*, citează apoi și alb. *madhe*.

Asemănarea cu formele celtice, observată de Meyer-Lübke (GrRS I, 43), a condus chiar la propunerea unui etimon celtic pentru rom. *mare* (H. Sköld, în *Indo-germanische Forschungen* XLII, 1924, 188), greu de admis deoarece, chiar dacă celții au pătruns în Antichitate și în Pannonia și Peninsula Balcanică, nu avem alte exemple sigure de împrumuturi celtice în română. Russu (loc. cit.) consideră posibilă și derivarea din radicalul **mal-* „puternic, mare” (cf. gr. *μάλα* „foarte”, lat. *melius*, *multus*, let. *milns* „foarte mult”, WP II, 292, Pokorny, IETW, 720), dar preferă derivarea din **mē-r-/mō-r-* datorită sensului mai apropiat (cu referire, probabil, la formele celtice) și existenței unui element *-mar* în antroponime și toponime trace. Tot pentru un termen din această serie a optat și Scriban, dar prin altă filieră, nu tracă, ci germanică (SLDR 755: „v. germ. de sus ori gepid *māri* «mare, măreț»”, soluție propusă anterior de Diefenbach, *Lexicon comparativum linguarum indo-germanicarum*, II, 63, apud Cihac 1870, s.v. *mare*).

Este clar că, în lipsa unei etimologii fără probleme, este preferabil, mai ales pentru un cuvânt din fondul lexical principal, un etimon latin. Forme din baza **mōr-/mēr-* nu se întâlnesc decât în limbi indo-europene occidentale, cu excepția gr. *-μωρος* care este izolat în limbă și cu semnificație incertă; albaneza, care funcționează cel mai adesea ca termen de comparație pentru cuvintele de substrat, nu furnizează niciun sprijin pentru baza **mōr-/mēr-*, ci atestă moștenirea radicalului general indo-european **meǵ-*, în forma **maǵ-*, care, așa cum am văzut, nu-l poate explica direct pe *mare*. Evident, nu se poate deduce un traco-dac **mar-* „mare” pe baza câtorva nume proprii în care se regăsește secvența fonetică *-mar-*.

Pe lângă toate acestea, pentru un etimon latin pledează și flexiunea: în română, tipul în *-e* este neproductiv la adjective și apare mai ales în cuvinte moștenite din latină (*dulce* < *dulcis*, *ferice* < *felix*, *-icis*, *fierbinte* < *feruens*, *-entis*, *june* < *iuuenis*, *moale* < *mollis*, *rece* < *recens*, *subțire* < *subtilis*, *tare* < *talis*, *verde* < *uiridis*, *care* < *qualis*; cf. și *foarte* < *fortis*; posibil și *călare* < *caballaris*; cu schimbare de declinare, *limpede* < *limpidus* – dar ar. *limpid* – *repede* < *rapidus* – dar forma *rapăd* a fost înregistrată de Todoran în Apuseni, v. *Dacoromania*, XI, 140–141 – *turbure/turbure* < **turbulus*; din slavă: *iute* < *ljutŭ*). Etimonul *maior(m)* explică această flexiune, pe când pentru un cuvânt luat din altă limbă, fie ea și de substrat, ne-am fi așteptat la încadrarea în flexiunea obișnuită „cu patru terminații” (masc. de decl. I și fem. de decl. a II-a)¹¹.

BIBLIOGRAFIE

- AIS = K. Jaberg, J. Jud, P. Scheuermeier, G. Rohlf, M. L. Wagner, *Atlante italo-svizzero / Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*. 8 vol., Zofingen: Ringier, 1928-1940. Versiune electronică <http://www3.pd.istc.cnr.it>.
 Bartoli, 1906 = Matteo Giulio Bartoli, *Das Dalmatische*, Wien, Alfred Hölder.

¹¹ Deja unele adjective latine în *-i-* au trecut în acest tip, de ex. *ager* < *agilis*, *greu* < **greuis* = *grauuis*, *trist* < *tristis*.

- Bonfante, 1957 = Giuliano Bonfante, Il problema dell'aggettivo e il rom. *mare* „grande”. *Bollettino dell'Istituto di Lingue Estere*, V, 5. Genova.
- Brâncuș, VA = Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Buck (1949) = Carl Darling Buck, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago, London, The University of Chicago Press.
- CADE = I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. București, Editura Cartea Românească, 1926–1931.
- CDDE = I.-A. Candrea [și] Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A–Putea)*, București, Socec, 1907–1914.
- CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I. O., 2002.
- Cihac, 1870 = A. de. Cihac. *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Vol. I. *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Frankfurt: Ludolphe St. Goar, Berlin: A. Asher, București: Socec.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân: general și etimologic*, București, Editura Academiei, 1963.
- Decev, Charakt. = Dim. Decev, *Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia, 1952.
- DELR = *Dicționarul etimologic al limbii române*, coord. Marius Sala, Andrei Avram, București, Editura Academiei Române, vol. I (A-B), 2011, vol. II (Ca-Cizmă), 2015.
- Densusianu, HLR = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. I. *Les Origines*, Paris, Ernest Leroux, 1901.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Coord. Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, București, Editura Academiei, 1975.
- Diez, Gr. = Friedrich Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, ediția a doua, Bonn, Eduard Weber, 1835–1860, 3 vol.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Tomul VI. Litera M, 1965–1968, București, Editura Academiei.
- DLRM = *Dicționarul limbii române moderne*, coord. D. Macrea, București, Editura Academiei, 1958.
- FEW = Walther von Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch: eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes*, Leipzig, Berlin: B. G. Teubner, Bonn: Klop, Basel: Zbinden. 25 vol., 1922–2002 (versiunea online: apps.atilf.fr/lecteurFEW/).
- ILR, II = *Istoria Limbii Române*, vol. II, coord. Al. Rosetti, B. Cazacu, I. Coteanu. București, Editura Academiei, 1969.
- Ivănescu, ILR = Gheorghe Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980.
- Leumann (1926) = Manu Leumann, *Lateinische Laut- und Formelehre*, München, Beck.
- LM = A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționariul limbei romane*. București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, 1871–1876.
- Meyer-Lübke, GrRS = Wilhelm Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, I. *Romanische Lautlehre*, Leipzig, Reisland, 1890
- Mihăilă, CSCA = Gheorghe Mihăilă, *Contribuții la studiul cuvintelor de origine autohtonă în limba română*, București, Editura Academiei Române, 2010.
- Orël, 2000 = Vladimir Orël, *A Concise Historical Grammar of the Albanian Language*, Leiden, Boston, Köln: Brill.
- PEW = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*. I: *Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, K. Winter, 1905.

- Philippide, OR = Alexandru Philippide, *Originea românilor*, vol. I–II, Iași, Tipografia Viața Românească, 1925–1928.
- Pokorny, IEtW = Julius Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, Bern, München: Francke, 1959.
- Pușcariu, LR I = Sextil Pușcariu, *Limba română. I. Privire generală*, ed. Ilie Dan, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1940.
- Reichenkron, Dak. = Günter Reichenkron, *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen)*, Heidelberg, Carl Winter, 1966.
- REW = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winters, 1936.
- Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă, [București], Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
- Russu, Etn. = Ion I. Russu, *Etnogeneza românilor: fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- TDRG¹ = Hariton Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. București, Imprimeria Statului, I (1903), II (1911), III (1924).
- WP = Alois Walde, Julius Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, Berlin, Leipzig, Walter de Gruyter, I (1930), II (1927), III (1932).

THE ETYMOLOGY OF ROM. *MARE* (ADJ.).
A NECESSARY REAPPRAISAL

(Abstract)

I discuss the various etymologies that have been proposed for the Romanian adjective *mare* ‘big’ and argue for the revival of an old and now abandoned solution – Lat. *maior*. This is the only Latin etymology which is semantically appropriate and only requires an irregular phonetic development. Independent evidence for this phonetic development comes from Dalm. *maur* ‘big’ (Bartoli 1906). The fact that *maior* was a suppletive comparative and the replacement of the synthetic comparative by the analytic one explain why this form has been preserved but lost its comparative meaning.

Cuvinte-cheie: etimologie, romanistică, limba română, *mare*.

Keywords: etymology, Romance, Romanian, *mare* ‘big’.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române, București, Calea 13 Septembrie nr. 13
giurgeaion@yahoo.com*